

שלל המלחמה

אסף פרנקל

ראשי פרקים:

- א. דין התורה בלקיחת השלל
  - ב. ההסבר ההלכתי להיתר לקיחת שלל
    1. הצגת הבעיה
    2. יסוד ההיתר הוא דין כיבוש
      - א) כיבוש ע"י מלך גוי - "עמון ומואב טהרו בסיחון"
      - ב) כיבוש ע"י מלך ישראל
      - ג) כיבוש ושלל במלחמת רשעה
      - ד) היקף ותוקף קניין הכיבוש
  - ג. חלוקת השלל
  - ד. מלחמות יוצאות דופן בחלוקת השלל
    1. מלחמת יריחו
    2. שלל בימי נס פורים
    3. מלחמת סנחריב
  - ה. לקיחת שלל בימינו
    1. חשש לפגיעה ברמה המוסרית של החיילים
    2. לקיחת השלל פוגעת בלחימה
    3. חילול השם
- ו. סיכום

א. דין התורה בלקיחת השלל

מהו שלל? המלב"ים בפירושו (במדבר לא, יא) כותב: "שלל נקרא כל הנשאר אחר נפול בעליהם במלחמה", דהיינו רכוש אויב אשר נתפס על ידי צבא כובש הוא נקרא שלל מלחמה.

בנוהג שבעולם העתיק, צבא הנלחם בצבא אחר וניצחו זוכה הוא בכל רכושה של המדינה הכבושה. דוגמא לכך יכולים למצוא בסיכום תוצאות המלחמה הראשונה בתנ"ך, מלחמת ארבעת המלכים נגד החמשה, המתוארת בספר בראשית פרק י"ד פסוקים יא-יב:

"ויקחו את כל רכש סדם ועמרה ואת כל אכלם וילכו ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברם וילכו והוא ישב בסדם".

כפי המתואר אין שום הסבר או סיבה ללקיחת השלל שמצביעים על כך שהיה זה מעשה יוצא דופן אלא התורה מציינת זאת כחלק אינטגרלי מהמלחמה.

בהמשך לדוגמא זו ניתן להוכיח נוהג זה של לקיחת שלל המלחמה, מהמשך השתלשלות הדברים כפי שמתוארים בבראשית. לאחר שאברהם שמע כי לוט נשבה הוא יוצא להלחם בארבעת המלכים ונוצחם, בסיומה של המלחמה הוא חוזר עם כל הרכוש ולקראתו יוצא מלך סדום המבקש מאברהם: "תן לי הנפש והרכוש קח לך". זאת אומרת ברור למלך סדום שלקיחת שלל איננה יוצא דופן אלא מעשה ברור ולגיטימי¹.

התנהגות זו איננה נוהגת באומות העולם בלבד בתורתנו מוצאים אנו הדרכה דומה בנושא השלל וכך כתבה התורה (דברים כ,יד):
 "רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבו לך ואכלת את שלל איביך אשר נתן ידוד אלהיך לך".
 ומפרש על כך הספרי:

"יכול תהיה ביותם אסורה לך? תלמוד לומר תבו לך ואכלת את שלל איביך".
 בהמשך מרחיב הספרי שהיתר זה איננו נוהג רק בערים רחוקות אלא אף במלחמות שבעה עממים עליהם נאמר "החרם תחרימם". המלבי"ם (דברים כ,יד) בהסברו את הפסוק כותב: "ומאי שנא את כל שללה תבו? מפני שהיה סברא שהשלל אסור". (ומסביר המלבי"ם שהחידוש הוא דווקא לשיטת הרמב"ן. שהיה עולה על הדעת שמלחמה שלא נעשית עם ז' עממין מחויבים בהקדש השלל לגבוה או שיהיה בלקיחת השלל משום גזל באה התורה ללמדנו שהשלל במלחמות אלו, עם אומות שלא נמנות עם ז' עממין, מותר). הבנתו של המלבי"ם בהיתר התורה לקחת שלל הינה שהיתר זה נוהג בכל מקום ובכל מלחמה למרות המחשבה הראשונית בדבר חילוק דין שלל בין מלחמת שבעה עממים לשאר מלחמות.
 מדברים אלו ניתן לחזק את דברינו שהתורה לא רק שלא ראתה בלקיחת שלל דבר שאין בו פגם מוסרי או הלכתי, אלא אף צוותה על כך. במקום שלא נהגו כן הרי נענשו או שהיה זה מקרים יוצאי דופן².

הנהגה זו המשיכה גם בכיבוש הארץ במלחמות יהושוע למעט מלחמת יריחו שם יהושוע החרים הרכוש ואת העיר שרף באש, מלבד "הכסף והזהב וכלי הנחושות והברזל, אותם נתנו אוצר בית ה'" (יהושוע ו יח-יט,כד).

על פי המדרש מעשה זה של יהושוע איננו מתקבל בעין יפה אצל ה' וכך נאמר בילקוט שמעוני (יהושוע רמז יז) על הפסוק "ויאמר ה' אל יהושוע קום לך":
 "אם כן, מה תלמוד לומר קום לך? א"ל אתה גרמת להם, והיינו דקאמר ליה בעי ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבוזו לכם"³.

1. אומנם אברהם ויתר על הרכוש ואף זכה בשביל ויתור זה (עיין גמרא סוטה יז.), אולם מקרה זה ידון בהמשך כמעשה יוצא דופן. עיין ב"תורה שלמה" בראשית פרק י"ד, פסוק ט"ז, אות צ"ב ובהערה.

2. על מקרים אלו נדון בהמשך.

הרי שהדרכה האלוקית ממלחמת העי לקחת את שלל האויבים היא המשך הדרכה הכללית אשר הופיעה קודם לכן בתורה. בהמשך התקופות מוצאים אנו אצל מלכי ישראל: דוד⁴, אסא⁵ ויהושפט⁶ שלקחו שלל כפי שנהגו בכל מערכה צבאית. גם לעתיד לבוא, במלחמה האחרונה – מלחמת גוג ומגוג – אומר הנביא יחזקאל (לט ט, י):

”ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח ובערו בהם אש שבע שנים. ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים כי בנשק יבערו אש ושללו את שלליהם ובזזו את בזייהם נאם אדני ידוד”.

ב. ההסבר ההלכתי להיתר לקיחת שלל

בבואנו לעסוק בלקיחת שלל מלחמה חובה עלינו לברר מספר נקודות עיקריות: מהו היסוד העיקרי לחוקיות הכיבוש מבחינה קנינית. ברור הכח המפקיע את הבעלות על רכוש המלחמה. תוקף מעשה הקניין בשלל.

1. הצגת הבעיה

הגמרא בבבא קמא (קיג.) כותבת:

”זגול גוי מי שרי? והתניא: אמר ר' שמעון, דבר זה דרש ר"ע כשבא מזפירין: מנין לגול כנעני שהוא אסור? ת"ל: 'אחרי נמכר גאולה תהיה לו', שלא ימשכנו ויצא. יכול יגלום עליו? ת"ל: 'זחשב עם קונהו', ידקדק עם קונהו!”

הגמרא עוסקת בשאלה האם ייתכן לומר שיש התר לגזול מאדם בגלל היותו גוי, ולחזיקו שאלתה מביאה היא כראיה ברייתא בשם ר' שמעון שמעיד שרבי עקיבא דרש **שגזל גוי אסור!** מוכיח זאת, ר"ע, מדין איש עברי שנמכר לגוי כעבד שציוותה התורה לגאול אותו מבעליו הגוי **בכסף**, "אחרי נמכר גאולה תהיה לו", **ולא בכח** - "שלא ימשכנו ויצא". וממשיך שם ר' עקיבא ומדקדק שצריך לחוס על כספו של

3. יש בטענת ה' ליהושוע מעין צד שני לטענת משה לה' אחרי חטא העגל כפי שכתובה בברכות ל"ב עמוד א': "מאי ודי זהב? אמרי דבי רבי ינאי, כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די - הוא גרם שעשו את העגל". משה טען שרוב כסף גורם לעבודה זרה, ולעומתו טוען ה' במעשה יהושע שאי לקיחה כלל מהווה גם ניסיון העלול להביא לכישלון (כפי שהתברר בהמשך שנכשלו) ועל כן **המנסה בדבר אשם!**

4. שמואל א ל.

5. דברי הימים ב יד, יב.

6. דברי הימים ב כ, כה.

הנכרי עד שמצווה הוא על הפודה היהודי לדקדק במחיר הפדיון בפרוטרוט ולא לדבר בעלמא⁷.

כדברים הללו פסק הרמב"ם⁸:

"ואסור לגזול כל שהוא דין תורה, אפילו גוי עובד עבודה זרה אסור לגזלו או לעשוק, ואם גזלו או עשוק יחזיר".

המסקנה העולה ממקורות אלו באופן חד משמעי הינה שגזל גוי אסור מדאורייתא ואם כך מתחייבת השאלה כיצד נתיר לקיחת רכוש שיש לו בעלות, אפילו הבעלים הוא גוי, והרי גזל גוי אסור?

2. יסוד ההיתר הוא דין כיבוש

נראה לבאר שיסוד בביתר בלקיחת השלל הוא דין כיבוש שיש במלחמה, שמדין הכיבוש כל מה שבשטח הנכבש נקנה לכובשים. ונסה לברר את מקור דין הכיבוש, ויסודותיו.

א. כיבוש ע"י מלך גוי - "עמון ומואב טהרו בסיחון"

והנה היסוד העיקרי לחוקיות הכיבוש מבחינה קנינית נלמד מהסוגיות בחולין ובגיטין לגבי "עמון ומואב טהרו בסיחון". כך הם הדברים כפי שכתובים במסכת חולין (ס):

"כיוצא בדבר אתה אומר: 'כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא והוא נלחם במלך מואב וגוי מאי נפקא מינה (פירוש: מה משמיענו בזה שסיחון נלחם במלך מואב)? דאמר להו הקב"ה לישראל: 'אל תצר את מואב, אמר הקב"ה: ליתי סיחון - ליפוק ממואב, וליתו ישראל - וליפקו מסיחון (פירוש: אמר הקב"ה יבוא סיחון - יוציא ממואב, ויבוא ישראל - ויוציאו מסיחון) והיינו דאמר רב פפא עמון ומואב טיהרו בסיחון".

הגמרא דנה בשאלה מה עניין התורה בסיפורה על סיחון שנלחם במואב וכבש ממנו את ארצו הרי אין התורה ספר היסטוריה הבא לתאר מלחמות גויים! ותשובת הגמרא היא היות ונאסר על ישראל להלחם ישירות במואב, ולכן לא היתה אפשרות לכבוש את ארצם, באה מלחמה זו כפיתרון מאת ה' לירושת ערי מואב על ידי ישראל. עצה זו נוהגת בדרך של כיבוש ערים אלו על ידי סיחון במלחמה

7. כך הבין הרשב"א את הגמרא "יגלום עליו" מלשון "גולמי כלים" שלא ינסה לתת הגואל סכום כולל מבלי לדקדק במחיר.

8. הלכות גזילה פרק א' הלכה ב'. וכן פסק בטור שו"ע חו"מ סימן שני"ט. **תוקפו של האיסור מדאורייתא התברר בש"ך חו"מ סימן שמ"ה ס"ק ב'.**

והעברתם תחת בעלות סיחון. נמצאנו למדים שחוקית, הכיבוש קונה מהצד הקנייני היות וה' בעצמו נקט בדרך זו להעברת בעלות⁹.

לימוד זה איננו נשאר בגדר לימוד עצמי על עמון ומואב, אלא ללמד על הכלל כולו יצא. ובמסכת גיטין (לח.) מרחיבים את היקף חוקיות קניין הכיבוש מעמון ומואב לקנייני האומות בכלל:

"ואימא הני מילי בכספא (שנכרי קונה נכרי אחר בתורת עבד בקנין כסף), אבל בחזקה לא? אמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון".

הדיון בגמרא שלפנינו עוסק בדרכי קניין נוכרי מנוכרי. הגמרא מנסה לברר האם קניין חזקה מועיל לנכרי לקנות נכרי, תשובת רב פפא היא שאכן קניין חזקה קונה, ומוכיח זאת מעמון ומואב. תשובה זו סתמית היא שהרי אין היא מפרשת באיזה חזקה מדובר פה, ומפרשים שם התוספות (ד"ה אבל החזקה לא): "צריך לפרש דהכא בחזקה של כבוש מלחמה איירי".

ובהרחבה מבאר הריטב"א (שם)¹⁰:

"והא דאמר 'שעמון ומואב טהרו בסיחון' אף על גב דקרקע אינה נגזלת חזקה מלחמה שאני, וחזקה גמורה היא, וישראל שלקחווהו מסיחון זכו בו דסיחון קנאה קניין גמורה בחזקה שהחזיק בה על ידי מלחמה".

מדבריהם נמצאנו למדים שנכרי קונה מנכרי בחזקה של כבוש מלחמה קניין גמור את רכוש המלחמה. הדברים נפסקו להלכה בשו"ע הרב, "בעל התניא", רבי שלמה זלמן מלאדי¹¹:

"במה דברים אמורים בישראל בנוכרים הדיוטות, אבל מלך אפילו נוכרי שכבש איזו מדינה במלחמה קונה אותה עם כל הנהרות והיערים שבה. ואם מכר או נתן יער ממנה לאחד מעבדיו נקנה להם קנין גמור אף על פי שלא החזיקו בו לא הם ולא המלך. ואין צריך לומר אם מכר או נתן ממדינתו, לפי שזהו ממשפטי וחוק

9. וברש"י: "על ידי סיחון טהרו ארצם לישראל במואב כתיב יוהא נלחם וגוי ובעמון מפורש בנחלת בני גד בספר יהושע ויהי להם הגבול יעזר וכל ארץ הגלעד וחצי (ארץ) בני עמון וקא חשיב ואזיל וכתוב בסיפיה יתר ממלכות סיחון אלמא סיחון כבש לארץ בני עמון. ועוד מצינו במלך בני עמון שאמר למלאכי יפתח 'כי לקח ישראל את ארצי מארנון ועד היבוק' אלמא ארץ בני עמון הוא והם מסיחון כבשוה דכתיב בו 'וירשו את ארצו מארנון ועד היבוק' אבל מהנשאר בידם לא לקחו כלום". רש"י מוכיח את דברינו מפסוקים מפורשים המתארים כיצד ערי עמון ומואב לאחר כיבושם על ידי סיחון נקראים תחת שמו.

10. כשיטתם הלכו עוד מס' ראשונים: ר"ח, רשב"א, ר"ן, נימוקי יוסף (פי החולץ). אמנם בהבנת דעתו של רש"י מצינו מחלוקת אחרונים בין ה"פני יהושע" לבעל "שוית אברהם" וע"ע בספר "בית יחזקאל" למסכת גיטין סימן ט"ז המאריך להסביר את ההבנות ברש"י ואכמ"ל.

11. הלכות הפקר והשגת גבול, חלק ה' הלכה ג'.

המלכות שכל הארץ כולה עם הנהרות והיערים היא ברשות המלך, בין מדינתו בין מדינה שכובש במלחמה, ומשפטי המלכות הם דין גמור כדין של תורה."

בו כיבוש ע"י מלך ישראל

עד כאן נאמרו דברינו בכיבוש מנכרי לנכרי, אולם מנין שהוא הדין בקניין ישראל מנכרי?

ניתן לומר שאם נכרי קונה מנכרי קל וחומר שישראל מנכרי קונה. כך משמע מ"בעל התניא" שכתב במראה מקומות שלו להלכה שצוטטה לעיל: "עין רמב"ם הלכות מלכים סוף פ"ד **דכל שכן בישראל**". בעיונו שם ברמב"ם (הלי מלכים פ"ד ה"י) מוצאים אנו כדברים האלה:

"כל הארץ שכובש הרי היא שלו ונותן לעבדיו ולאנשי המלחמה כפי מה שירצה ומניח לעצמו כפי מה שירצה ובכל אלו הדברים דינו דין..."

הלכה זו של הרמב"ם נאמרה בהלכות מלכים העוסקות במלכי ישראל, ולא מובן מהיכן למד הרמב"ם הלכה זו ולהבנת מקור לימודו של הרמב"ם כתב "בעל התניא" שהרמב"ם למד את דינו בקל וחומר מנכרי.

עוד ניתן לומר שכיבוש מלחמה הוא מדין "דינא דמלכותא דינא" ואם כך, כל רכוש המדינה שייך לרשות השלטונית הכובשת היכולה לעשות ברכוש המדינה הנכבשת כחפצה, ולפי שיטות הראשונים שדין זה של דינא דמלכותא דינא שייך גם במלך ישראל¹², גם דין השלל והכיבוש שייך בו.

הוכחה לדבר ניתן להביא משאלה שנשאל הרדב"ז ומתשובתו (שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקלג):

"ראובן היה לו רשות בחנות בהלואת הרבית בעיר אחרת אשר תחת ממשלת מלך אחד ולימים עונות גרמו וגרשו היהודים מהעיר ההיא וגרשו המלוים בתוך ההפכה ויהי היום ננערו רשעים מן הארץ והיא וכבשה האפיפיר ואחר זה כבשה דוכס אשר היום מושל על העיר ההיא והרשה היהודים לדור במלכותו ובאו ודרו זה כמה שנים והנה היום הרשה הדוכס הנ"ל לשמעון להלוות בחנות שנים ושלושה שנים אחר שהלוח שמעון הנ"ל בא ראובן ואומר לי משפט הבכורה וטוען שהחזיק מקודם".

והשיב הרדב"ז:

"הדין עם שמעון דקיימא לן דינא דמלכותא דינא. ואפי' ביתו ממש שירש מאביו שמכרה המלך לשמעון קנה שמעון, דחוק המלכים הוא כשלוכדים המדינה בכח המלחמה כל הבתים והשדות והכרמים הם שלו וגם העם הם לו למס עובד..."

"אנן לאו מדין גזולין אתינן עלה דפשיטא דגזולין אין לו חזקה אלא מטעם דינא דמלכותא אתינן עלה כי כן דרך המלכים לכבוש מדינות זה מזה וקונין אותם קנין גמור, דאם לא תימא הכי לא תמצא שום מלך שיש לו חזקה במלכותו שהרי כל מלכותם לוקחים מאחרים וכובשים אותם ע"י מלחמות וזו היא חזקתם".

12. עיין אנציקלופדיה תלמודית ח"ז ערך "דינא דמלכותא דינא" (עמ' שז-שח).

נמצא, שכמו שמלך גוי קונה מדין כיבוש מלחמה, ודבר זה הוא ממשפטי וחוקי המלכות, כך גם מלך ישראל קונה את כיבושיו מדין כיבוש מלחמה, דהיינו משפטי המלכות.

ג כיבוש ושלל במלחמת רשעה

אמנם לא כל מלחמה הנעשית ברשות שלטונית תקף עליו דין כיבוש מצד "דינא דמלכותא דינא". ברור ששלטון שיצא למלחמה מסיבה ומניעים המנוגדים לחוק ולצדק, אין לראות במלחמה זו דין המלכות, אלא גזלת המלכות¹³, וכבר הרמב"ם פירש הדברים (הל' גזילה ואבידה פ"ה הי"ג-יד)¹⁴:

" מלך שלקח חצר או שדה של אחד מבני מדינה דרך חמס, שלא כדינין שחקק - הרי זה גזל... כללו של דבר כל דין שיחקק אותו המלך לכל, ולא יהיה לאדם אחר בפני עצמו - אינו גזל. וכל שיקח מאיש זה בלבד שלא כדת הידועה לכל אלא חמס אם זה - הרי זה גזל."

ולפיכך רכוש הנכבש מדין גזל המלכות אינו מפקיע את בעלות הבעלים הראשונים ועל פי דין יוחזר החפץ לבעליו.

וכך פסק ביה"ד הרבני בירושלים (פסקי דין רבניים, ח"א עמ' 169-172) בנוגע לכתר תורה שנשדד ע"י הנאצים ימ"ש, והגיע לידי משרד הדתות בישראל. ביה"ד פסק שהכתר יוחזר לבעליו, למרות שהוא נלקח כשלל לגיונות בכיבוש מלחמה - "בנידון דידן לא שייך כלל ענין כיבוש מלחמה, שהרי הנאצים האונגרים ימ"ש פשטו ידיהם הטמאות באותם יהודים אשר ישבו לבטח בארצם תחת ממשלתם, ושדדו מהם כל חפצי ערך שנמצאו אצלם. וא"כ אין זה שלל מלחמה כלל. אין זה אלא מעשה שוד גזל וחמס... התכנית של הצוררים היתה לחסל את העם היהודי לגמרי ושללם לבז. הרי הדבר פשוט שאין בזה משום דינא דמלכותא כלל."

ד) היקף ותוקף קניין הכיבוש

אפשר לחקור האם קניין כיבוש אינו פועל אלא להפקיע איסור גזל החל על הרכוש, אבל עדיין צריך הוא לאחד ממעשה הקניינים בשביל לזכות בשלל כקניין גמור, או שהוא, הכיבוש עצמו, משמש למעשה קניין ישיר והחלטי ואין עוד צורך לשום דבר.

על מדוכת שאלה זו ישבו האחרונים בניסיון לפתור את הבעיה.

על דברי הגמרא בקידושין (כו.):

"ובחזקה מנלן? אמר חזקיה: אמר קרא 'ושבו בעריכם אשר תפשתם' במה תפשתם בשיביה. דבי ר' ישמעאל תנא 'זירשתם אותה וישבתם בה' במה ירשתם בשיביה".

13. לשון שו"ע הרב הל' גזילה ואבידה הל' י"ט.

14. וכן כתב בשו"ע חו"מ שס"ט, ח.

כותב בעל ה"מקנה" שקניין החזקה המאפשר קניית קרקע על ידי ישיבה בה תוקן לשם חלוקת הארץ לכל איש ואיש מישראל, אולם קניית הארץ מהנוכרים איננה נצרכת להלמד, משום שנקנית מדין כיבוש. מסקנתו היא שכיבוש מלחמה אין צריך שום חזקה אחרת.¹⁵

לדון זה, שאין צורך בכל מעשה קניין נוסף, הביא בעל התניא (קונטרס אחרון ס"ק א) מקור, המדייק בדברי הרמב"ם (ה' עבדים ט, ד)¹⁶:

"מלך גוי שעשה מלחמה והביא שביה ומכרם, וכן אם הרשה לכל מי שירצה שילך ויגנוב מאומה שהיא עושה עמו מלחמה – יביא וימכור לעצמו. וכן אם היו דיניו, שכל מי שלא יתן המס ימכר, או מי שעשה כך וכך ימכר – הרי דיניו דין, ועבד הנלקח בדינין אלו הרי הוא עבד כנעני לכל דבר."

ומכאן לומד "בעל התניא":

"כמו שהמלך קונה השביה לעבדים... בלא חזקה המועלת שהרי לא הזכירו כלל. ומן הסתם אין כל השביה עושה לו רחיצה סיכה וכו'. וגם אין הנכרי קונה בחזקה כלל. אלא חזקתו היתה חזקת ידו, שכבש במלחמה. כמ"ש התוספות גיטין דף לח בד"ה אבל חזקה בשם ר"ח, כך הוא קונה כל הארץ בחזקת ידו שלא בחזקה הבעלות, כמ"ש התוספות שם ד"ה עמו, ע"ש. הלכך כל מקום מגיע חזק ידו זו היא חזקתו האמורה בגמרא שם, ואפילו ביערים בנהרות. אלא דלהרמב"ם ז"א אלא במלך כעמון ומואב שטהרו בסיחון, שהיה מלך האמורי. מדמסיים הרמב"ם שם "הרי דיניו וכו'" – מכלל שמדינא דמלכותא נגעו בה. וכ"ה בכ"מ שם."

ניתן להביא ראיה נוספת, שכיבוש קונה קניין גמור, מהמשנה בסנהדרין (כ):
הדנה בחלוקת שלל:

"תנו רבנן: אוצרות מלכים – למלך. ושאר ביהו שבזוין – מחצה למלך ומחצה לעם"

הראיה ניתנת להוכחה בדרך השלילה, שהרי בהנחה שקניין כיבוש אינו נחשב כקניין גמור אלא צריכים אנו בנוסף לכך קניין אחר, הרי שבנצחון המלחמה שלל האויב היה קנוי רק בחלקו ויכל לבוא כל אדם ולעשות אחת מפעולות הקניין ויקנה הרכוש לעצמו ואם כך מה שייך לומר דין חלוקה?! על כורחנו נדרשים אנו לומר שכיבוש קונה קניין גמור ולכן ניתן גם לחייב דין חלוקה (כפי שיבואר לקמן).

15. וכדבריו כתבו בעל היבית הלוי חלק א' סימן כ"א, ובעל הידבר אברהם חלק א' סימן י'.

16. בשו"ע (יו"ד רסז, יח) הובאו דברי הרמב"ם כלשונם, וכתב שם בבאור הגר"א, שהמקור הוא בגמרא בגיטין לח, א. ונראה שכוונתו לדברי רב פפא דעמון ומואב טהרו בסיחון, וכפירוש הר"ח שהובא בתוספות.

ג. חלוקת השלל

בשמואל א' פרק ל' פסוקים כב-כה מסופר כי לאחר שוב דוד וחייליו במלחמתם בעמלק:

"ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו ויאמר דוד לא תעשו כן אחי את אשר נתן ה' לנו וישמר אתנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידנו ומי ישמע לכם לדבר הזה כי כחלק הירד במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה".

ובמדרש בראשית רבה, (לך לך פרשה מג):

"בלעדי רק אשר אכלו הנערים, הה"ד (שמואל א' ל') ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו, ויאמר דוד לא תעשו כן אחי את אשר נתן ה' לנו וישמור אותנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידנו ומי ישמע לכם לדבר הזה כי כחלק הירד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלקו, ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה דוד לחוק ולמשפט לישראל עד היום הזה, אמר רבי יודן והלאה אין כתיב כאן אלא ומעלה וממי למד מאברהם וקיננו שאמר בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים וגו'".

הרי שחלוקת השלל במלחמה בין הלוחמים בחזית לבין חבריהם המשרתים בתפקידי תומכי לחימה הנה משפט קדום בישראל שהוראתו הינה לדורות. חלוקה זו אוסרת באופן מוחלט את בזיזתו האישית של הלוחם הנעשית על דעת עצמו.

דברינו אלו מתמקדים בדין חלוקת השלל על פי היחס שבין אנשי העם, אולם יש יחס אחר שההלכה מבארת והוא היחס בין המלך לעם. במשנה סנהדרין (כ): כתוב¹⁷: "וכל העם בוזזים ונותנים לפניו והוא (המלך) נוטל חלק בראש".

ושיעור החלוקה מבואר בגמרא שם:

"תנו רבנן: אוצרות מלכים – למלך. ושאר ביזה שבוזזין – מחצה למלך ומחצה לעם".

הרמב"ם בפסיקתו בהלכות מלכים ומלחמותיהם (פ"ד ה"ט) משלב את שני הדינים שראינו, דין מחצית הביזה למלך ודין חלוקת השלל בין אנשי החזית והעורף, ואלו דבריו:

"וכל הממלכות שכובש הרי אוצרות המלכים למלך, ושאר הביזה שבוזזין בוזזין ונותנין לפניו והוא נוטל מחצה בראש, ומחצית הביזה חולקין אותה כל אנשי הצבא

17. ע"ע ילקוט שמעוני תורה פרשת שופטים רמז תתקטו.

ביחד עם העם היושבין על הכלים במחנה לשמרם חולקין בשוה, שנאמר כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו".

מדיוק בדברי הרמב"ם עולה נקודה מעניינת בהקשר של אופי החלוקה בין הלוחמים לחיילי העורף. הרמב"ם כותב: "ומחצית הבזה חולקין אותה כל אנשי הצבא ביחד עם העם היושבין על הכלים במחנה לשמרם חולקין בשוה". משמע מדבריו שאין מחלקין השלל מחצה לאנשי הצבא ומחצה ליושבים על הכלים במחנה וכל מחצה מתחלקת בין האנשים כך שעלול להיווצר מצב שבו אם אנשי הצבא מועטים יותר זוכה כל אחד מהם בחלק גדול יותר, אלא החלוקה מתבצעת על פי המספר הכולל של כל חיילי הצבא ונמצא שחלוקת השלל משתווה לכל חייל.

ד. מלחמות יוצאות דופן בחלוקת השלל

עד כה עסקנו בהיתרים השונים ללקיחת שלל במלחמה, נוכחנו לגלות כי יש היתר מיוחד מדאוריתא בו מתבקשים הלוחמים לקחת שלל שנאמר (דברים כ,ד): "רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבו לך ואכלת את שלל איביך אשר נתן ה' אלהיך לך".

ועולה השאלה לשם מה יש צורך לצוות כי יש היתר ללקיחת שלל? והרי זה הדבר הטבעי והמתבקש כאשר יוצאים למלחמה, שהרי כפי שבארנו לעיל זהו חלק מדיני המלכות, שהשלל נקנה בכיבוש?

שאלה זו מצינו אצל בעל הספרי:

"יכול תהיה ביזתם אסורה לך? תלמוד לומר תבו לך ואכלת את שלל אויבך".

עצם העלאת השאלה של בעל הספרי מעידה כי אכן לקיחת השלל בעם ישראל אינה דבר טבעי ומתבקש, אלא יש צורך לצוות צו מיוחד כי יתיר לקחת רכוש שאינו שייך ללוחם.

כפי שראינו לעיל בכל מלחמה שנלחם עם ישראל לא היתה כל התלבטות האם יש היתר לקחת את השלל, מלבד ארבע מלחמות בהם היה איסור מוחלט לקחת מהשלל, והשאלה מה הם אותם המלחמות בהם נאסר השלל, ומדוע? וכן האם יש מכנה משותף בין ארבעת המקרים?

1. מלחמת יריחו

המלחמה הראשונה של עם ישראל בארץ ישראל היא המלחמה ביריחו, יהושע מצטווה ביחס לשלל (יהושע ו, יט):

"והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לה' רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית כי החבאתה את המלאכים אשר שלחנו. ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו ולקחתם מן החרם ושמתם את מחנה ישראל לחרם ועכרתם אותו. וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה' אוצר ה' יבוא".

עלינו לשאול מדוע יהושוע אוסר לקחת מן השלל למרות שלא צווה מאת ה' (יש לזכור שצו זה גרם אח"כ לעכך לחטוא ולמעול החרם דבר שגרם להפסד המלחמה בעיני)?

רש"י מפרש (שם שם, יז):

"והיתה העיר חרם – הקדש, כי היום שבת קדש, וראוי להיות קדש שלל הנשלל בו"

וכן נאמר במדרש רבה¹⁸, כי מעשהו של יהושוע היה נכון ואף התקבל ע"י ה': "למדך שבשבת נכבשה חומת העיר, דבר זה עשה יהושע מדעתו והסכים הקב"ה על ידו. אמר יהושע: השבת קדש דכתיב (שמות לא) זשמרתם את השבת כי קדש הוא לכם וכל מה שכבשנו היא קדש שנא': (יהושע ו) זכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה' אוצר ה' יבא'. ומנין שהסכימו על ידו? שנא': (שם) ויהיתה העיר חרם לה' היא וכל אשר בה", באותה שעה וישוב חרון אף ה' מישראל, עליו נאמר: (משלי טז) 'חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה' זה יהושע שהשיב חרון אף ה' מישראל"

יהושוע מחליט כי מפאת קדושת היום "שבת" יש מקום לאסור את השלל מדין ושמרתם את יום השבת" אע"פ שמן הדין לא היתה שום בעיה לקחת את השלל.

2. שלל בימי נס פורים

במלכות האחשורוש לאחר שקיבלו היהודים אישור מהמלך להלחם באויביהם, קיבלו היתר נוסף מן המלך לבזוז את השלל לאחר המלחמה (אסתר ח, יא):

"אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמד על נפשם להשמיד ולהרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבזוז" אך בפועל היהודים לא לקחו את השלל (שם ט, טו-טז):

"ויקהלו היהודים אשר בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן שלש מאות איש ובבזזה לא שלחו את ידם. ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם ונח מאיביהם והרג בשנאיהם חמשה ושבעים אלף ובבזזה לא שלחו את ידם"

אי לקיחת השלל היתה הן בעיר הבירה שושן והן בכל ערי הממלכה, לכל מקום יקדיש בעל המגילה פסוק בפני עצמו שאומר כי העם לא שלח ידו בבזזה, מדוע והרי קיבלו אישור מיוחד מאת המלך לבזוז את השלל?

הגר"א מפרש:

"כדי להראות שלא עשו בשביל ממון, רק כדי לקיים גזירת המלכות"

18. במדבר רבה פרשה כג אות ו, ראה עוד תנחומא פ' מסעי אות ד, ילק"ש יהושוע רמז טו, במדבר רבה פ"ד אות א.

ע"פ פירוש הגר"א היוזמה לא לקחת מהשלל היתה יוזמה עצמאית של ישראל ולא מפאת איסור לקיחת שלל.

בשונה מפירוש הגר"א מסביר רבנו בחיי כי אי לקיחת השלל היתה איסור דאורייתא מפורש שלא להשתמש ברכושו של עמלק, ואלו הם דבריו:

"כי הש"י משביע לכל מלך ישראל שישב על כסא מלכות שיעשה מלחמה לה' בעמלק, באר כי המלחמה והשלל הכל יהיה אסור בהנאה ויהיה הכל לה' לא לבני אדם ומפני זה בא העונש לשאול ומדורו של שאול עד דורו של מרדכי וידע מרדכי כי שאול זקנו נענש בעונש גדול והיה עונשו מדה כנגד מדה כי תלה הכתוב שלמות הכסא בנקמת עמלק והוא לא נזהר בנקמתו ועל כן נענש שאבד השם והכסא כי לא נשאר לו שם אחריו אלא נהרג הוא ויהונתן בנו עמו ונפל כסא מלכותו, ומפני זה נזהר מרדכי בדבר שלא ליהנות משלל המן שהיה מזרע עמלק כענין שכתוב בפורענות המן (אסתר ט) ובבזה לא שלחו את ידם, לפי שהתורה הזהירה בכך (דברים כה) תמחה את זכר עמלק, וכן מצינו לעתיד המלחמה והשלל הכל לה' שנאמר (מיכה ד) והחרמתי לה' בצעם וחילם לאדון כל הארץ"¹⁹.

אם כן, מלחמת עמלק הינה מלחמה יוצאת דופן בה יש איסור לקחת שלל כצו מיוחד מאת ה', ומתוך כך כל מלחמה נגד עמלק תמיד השלל יהיה חרם לה'. ראוי לתת את הדעת כי רבנו בחיי בסוף פירושו מביא את דברי מיכה כי לעתיד לבוא כל שלל של מלחמה יהיה כולו מוקדש לה' ואכמ"ל.

3. מלחמת סנחריב

לאחר מלחמת ישראל בסנחריב פונה ישעיהו לעם בקריאה כי ומתיר להם לקחת את השלל (ישעיהו לג, ד):

"ואסף שללכם אסף החסיל כמשק גבים שקק בו"

מדוע ישעיהו צריך לומר לעם כי הם יכולים לקחת את השלל, הרי במלחמה זו לא נאמרה שום אזהרה כי יש איסור לקחת מן השלל? וכן מלחמה זו לא היתה נגד עמלק?

על כך עונה הגמרא (סנהדרין צד):

"אמר להם נביא לישראל: אספו שללכם. אמרו לו: לבזוז או לחלוק? אמר להם: כאסף החסיל, מה אסף החסיל – כל אחד ואחד לעצמו, אף שללכם – כל אחד ואחד לעצמו. אמרו לו: והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו? – אמר להם: (ישעיהו ל"ג) כמשק גבים שקק בו, מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה – אף ממונם של ישראל, כיון שנפל ביד גוים מיד טיהר, (כדרב פפא. דאמר רב פפא: עמון ומואב טהרו בסיחון)"

19. ראה עוד על כך בהרחבה, י. מרסקי, הגיוני הלכה, עמ' 240-245.

מדברי הגמרא מובן כי העם לא התלבט אם לקחת את השלל כי אם באיזה אופן עליהם לחלק את השלל האם ע"י בזיזה שפירושה כל אחד לוקח כפי הבא ליד או שמא צריכה להיות חלוקה שווה בין כל העם. למרות ההיתר של ישעיהו עדין שואל העם כיצד יש אפשרות להשתמש בממון שבזזו מעשרת השבטים, יש כאן חשש לגזל, ואף על כך עונה ישעיהו כי ממון זה מותר ע"י עליתם של ממון ישראל.

אף פה רואים אנו כי אי הרצון לקחת משלל המלחמה נבע מתוך רצון העם שרצה להחמיר על עצמו ולא משום צו האוסר. אולי ניתן להוסיף טעם נוסף מדוע העם לא רצה לקחת שלל, ע"פ דברי רבי ינאי במסכת תענית (כ):

"דאמר רבי ינאי: לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושיין לי נס, שמא אין עושיין לו נס, ואם תימצוי לומר עושיין לו נס – מנכין לו מזכיותיו. אמר רב חנן: מאי קרא – דכתיב (בראשית ל"ב) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת"

מכיוון שכל המלחמה היתה ניסית ועם ישראל כמעט ולא השתתף בה, חששו העם לקחת משלל המלחמה שמא ינכו מזכיותיהם, ולכן חששו לקחת משלל המלחמה. ולזאת היה צורך כי ישעיהו יתיר להם לקחת את השלל, (וע"פ הסוגיא בסנהדרין העם שואל את ישעיהו האם בכלל למלחמתם יש גדר של מלחמה מכיוון כלל והכל נעשה ע"י נס).

ה. לקיחת שלל בימינו

היום מקובל שעניין שלל המלחמה כפוף להוראות הדרג השלטוני והצבאי. ידוע שהוראות הממשלה אוסרות לאדם הפרטי לתפוס כל שלל ובפרט תפיסת ציוד צבאי ממתקנים צבאים. ולכאורה יש כאן שינוי מהנוהג שהיה מקובל בעם ישראל כפי שראינו במקורות. וא"כ יש לברר מהן התמורות שחלו במהלך ההיסטוריה עד דורנו אנו שבעטיין מוצאים אנו שינויים הלכתיים בנוהג זה של לקיחת שלל.

1. חשש לפגיעה ברמה המוסרית של החיילים

דרישת התורה מהיוצאים למלחמה להתנהגות מוסרית וערכית הינה מעבר לדרישה הנורמטיבית הרגילה של התנהגות זו. פרשיה שלמה הטומנת בחובה צוויים מיוחדים מוצאים אנו בתורה לאנשי הצבא הדורשים שמירה על ערכים ועל התנהגות נאותה ומכובדת כתנאי להשראת שכינה בתוך מחנה המלחמה²⁰. דרישה זו, להתנהגות ערכית ומוסרית ברמות גבוהות, יחד עם הידיעה על קיום יצרים אפלים המתעוררים בשעות מלחמה מחייבת לקבוע רמה אחרת של התנהגות ובכללה בנושא השלל.

החשש שעיסוק בלקיחת שלל יביא לפגיעה ברמת המוסר של הלוחמים הן מצד גזל נוכרי והן מצד איסורי תורה אחרים העלולים להיות למרמס, לדוגמא דרך לקיחת השלל, ובמיוחד בזמננו אנו בה המלחמה מתמדת ושוחקת מחייב "הידוק

20. דברים פרק כ"ג, פסוקים י – ט"ו.

חגורה" והשמת סייגים מתמירים יותר בכדי למנוע הידרדרות רוחנית ומוסרית ומאידך שמירה על היכולות הגבוהות הנדרשות מהלוחם היהודי.

2. לקיחת השלל פוגעת בלחימה

כמו כן, ההתעסקות בלקיחת השלל עלולה לפגום ברמה המבצעית של הלוחם. נימוק זה בא לידי ביטוי בצוויו של שאול במלחמתו הראשונה נגד פלישתים האוסר על העם לאכול מהשלל עד הערב כדברי הכתוב (שמואל א יד, כד):
 "וַיֹּאֲלֵם שְׂאוּל אֶת הָעָם לֵאמֹר אֲרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֹאכַל לֶחֶם עַד הָעֶרֶב וְנִקְמְתִי מֵאִיבֵי וְלֹא טַעַם כָּל הָעָם לֶחֶם".

ומפרשים הרד"ק והמצודות שטעמו של שאול היה כדי שלא יפסיקו את המלחמה.

טיעון זה, כמובן תקף ביותר בימינו בהם חיילינו נלחמים יום ויום ונדרשים לגלות יכולות מבצעיות גבוהות המחייבות התמסרות מוחלטת למשימות אלו מבלי להסיח את הדעת לדברים שוליים.

3. חילול השם

נימוק נוסף המתחדש בימינו הינו חילול השם ופגיעה בטובת הציבור ושלומו. באופן כללי חלו תמורות חיוביות ברמתו המוסרית של האדם בעולם ושל הלוחם בפרט. ביטוי לכך מוצאים אנו בנורמות הלחימה שהשתנו לטובה, וכחלק מכך היחס לשלל שאיננו מתבטא כבר בלקיחת שלל שרירותית. כמו כן ישנן כיום אמנות בין לאומיות העוסקות בנושאים אלו של שלל מלחמה ושבויו. התפתחות זו, מבורכת היא ומחייבת רפורמה בחשיבה ההלכתית כאשר ביסודה החיוב המוטל על צבא ישראל שלא רק שלא לחרוג מהנורמות החדשות המקובלות אלא אף להוות דוגמה ומופת כצבא בעל רמה מוסרית גבוהה אף יותר מהמצופה ומהמקובל. היוצא מדברינו אלה שיכולים אנו למצוא בחוקי מדינת ישראל, האוסרים לקיחת שלל פרטית וציבורית שלא לקופת המדינה, ביטוי לדרישות מוסריות גבוהות ועשיית קידוש השם ברמה גבוהה ביותר.

1. סיכום

ראינו שמדין תורה מותר לקחת את שלל האויבים, ושלל זה מחולק בין המלך והלוחמים כולם.

הטעם שאין בשלל זה דין גזל, ששיך אף בגויים הוא מחמת דין הכיבוש, שמפקיע את בעלות הממון מבעליו. דין זה נראה ששייך לדיני המלך, וכך כתבו מספר מפרשים.

דין זה דין פשוט הוא, אמנם יש בתנ"ך מספר מקרים בהם לא לקחו שלל, אך שם מדובר בהחמרה מטעם מקומי או בדין מיוחד (למשל מלחמת עמלק). בימינו חוקי המדינה אוסרים לקיחת שלל, ונראה שיש למצוא מספר טעמים מדוע ראוי לגזור כך.